

गायत्री श्रेष्ठको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको
दसौँ पत्रको प्रयोजनका
लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

राजेन्द्र गिरी

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौँ

२०६५

शोधनिर्देशक
डा. कृष्णहरि बराल

गायत्री श्रेष्ठको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको
दसौं पत्रको प्रयोजनका
लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

राजेन्द्र गिरी

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६५

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

गायत्री श्रेष्ठको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र राजेन्द्र गिरीले मेरो निर्देशनमा तयार गर्नुभएको हो । स्नातकोत्तर तह नेपाली विषयको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि अत्यन्त परिश्रमपूर्वक तयार गरिएको प्रस्तुत शोधपत्रप्रति म सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुरसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

शोधनिर्देशक

(डा. कृष्णहरि बराल)

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि. कीर्तिपुर

काठमाडौँ

मिति : २०६५ / /

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

२०६५/०८/

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्र राजेन्द्र गिरीले स्नातकोत्तर तह नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको गायत्री श्रेष्ठको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

क्र.स. नाम हस्ताक्षर

१. प्रा.

(विभागीय प्रमुख) -----

२.

(बाह्य परीक्षक) -----

३. डा. कृष्णहरि बराल

(शोधनिर्देशक) -----

मिति : २०६५ //

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालयअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष नेपाली विषयको दसौं पत्रको पाठ्यांश परिपूर्तिका निम्ति तयार गरिएको हो । यो शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आफ्नो कार्यव्यस्तताका बीचमा पनि अप्ठ्यारो नमानी अत्यन्त स्नेहपूर्वक निर्देशन गर्नुहुने आदरणीय गुरु डा. कृष्णहरि बरालप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

गायत्री श्रेष्ठको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन शीर्षकको शोधप्रस्ताव स्वीकृत गरी शोधपत्र तयार पार्न सुअवसर प्रदान गर्नु हुने विभागीय प्रमुख प्रा.राजेन्द्र सुवेदी तथा नेपाली केन्द्रीय विभागमा सम्पूर्ण आदरणीय गुरुहरूप्रति कृतज्ञ छु । शोधकार्यका लागि महत्त्वपूर्ण सामग्रीहरू उपलब्ध गराउनेदेखि लिएर अन्य विभिन्न किसिमका सहयोग प्रदान गर्नुहुने गायत्री श्रेष्ठप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । यसैगरी यसकार्यका लागि सहयोग गर्नु हुने वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पसका गुरुहरूप्रति चिर ऋणी छु । सामग्री सङ्कलनका क्रममा निरन्तर सहयोग प्रदान गर्ने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालयको सहयोग पनि मेरा लागि सदास्मरणीय रहेको छ ।

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि समयसमयमा सामग्री उपलब्ध गराउनेदेखि विभिन्न किसिमका सहयोग गर्ने नारायणी कला मन्दिरमा कार्यरत वसन्त लामा, भाइ सुदीप गिरी, कमल गिरी तथा मित्रद्वय हेमराज शर्मा, खेम लम्साल, माधव सापकोटा, जीतबहादुर गिरी, लक्ष्मी ढुङ्गेलको सहयोग पनि अविष्मरणीय छ ।

अन्त्यमा शोधपत्रको कम्प्युटर टाइप गरेर सहयोग प्रदान गर्नुहुने जुपिटर कम्प्युटर सेन्टरका गोकर्णप्रसाद अर्याल र केशव अधिकारीलाई धन्यवाद दिँदै यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रि.वि.नेपाली केन्द्रीय विभागमा प्रस्तुत गर्दछु ।

राजेन्द्र गिरी

रोल नं.: ८५

शोधवर्ष २०६५

विषयसूची

पृष्ठसङ्ख्या

सिफारिसपत्र
स्वीकृति पत्र
कृतज्ञताज्ञापन
विषयसूची
सङ्क्षेपीकरण सूची

पहिलो परिच्छेद

शोधपरिचय	१-५
१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधप्रयोजन	१
१.३ विषयपरिचय	१
१.४ समस्याकथन	२
१.५ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.७ शोधकार्यको औचित्य	४
१.८ शोधकार्यको सीमाङ्कन	४
१.९ सामग्रीसङ्कलनविधि	४
१.१० शोधविधि	५
१.११ शोधपत्रको रूपरेखा	५

दोस्रो परिच्छेद

गायत्री श्रेष्ठको जीवनी र व्यक्तित्व	६-३१
२.१ गायत्री श्रेष्ठको जीवनी	६
२.१.१ जन्म र जन्मस्थान	६
२.१.२ पुर्ख्यौली	६

२.१.३ बाल्यावस्था र स्वभाव	६
२.१.४ शिक्षा-दीक्षा	७
२.१.४.१ विद्यालयीय शिक्षा	८
२.१.४.२ उच्चशिक्षा	८
२.१.५ पारिवारिक र दाम्पत्य जीवन	८
२.१.६ भ्रमण	९
२.१.७ आजीविका/जागिरे जीवन	१०
२.१.८ आर्थिक अवस्था	११
२.१.९ कार्यक्षेत्र	१३
२.१.९.१ स्मरणीय दुःख सुखका क्षणहरू	१३
२.१.९.२ सम्मान र पुरस्कार	१४
२.१.१० लेखनका लागि प्रेरणा र प्रभाव	१४
२.१.१०.१ लेखनकार्य र प्रकाशित कृतिहरू	१६
२.१.१०.१.१ पत्रपत्रिका तथा पत्रपत्रिकामा प्रकाशित लेखहरूको सूची	१८
२.१.१०.१.२ सम्पादित पुस्तक तथा पत्रिका	२०
२.१.१०.३ पुस्तक तथा पुस्तकमा प्रकाशित लेखहरू	२०
२.१.११ संलग्नता	२१
२.२ गायत्री श्रेष्ठको व्यक्तित्व	२२
२.२.१ पृष्ठभूमि	२२
२.२.२ व्यक्तित्वका प्रमुख आधारहरू	२३
२.२.२.१ शारीरिक व्यक्तित्व	२३
२.२.२.२ साहित्यिक व्यक्तित्व	२४
२.२.२.२.१ कवयित्री तथा गीतकार व्यक्तित्व	२४
२.२.२.२.२ खोजअनुसन्धान तथा समालोचक व्यक्तित्व	२५
२.२.२.२.३ सम्पादक व्यक्तित्व	२७
२.२.२.२.४ नियन्त्रा व्यक्तित्व	२७
२.२.२.३ साहित्येतर व्यक्तित्व	२८

२.२.२.३.१ सामाजिक-सांस्कृतिक व्यक्तित्व	२८
२.२.२.३.२ शिक्षण जागिरे तथा प्राध्यापन व्यक्तित्व	२९
२.२.४ जीवनी, व्यक्तित्व र साहित्यिक लेखनका बीच अन्तरसम्बन्ध	३०

तेस्रो परिच्छेद

गायत्री श्रेष्ठका गीतिकविताहरूको अध्ययन	३२-५५
३.१. बादलको घुम्टोभिन्नका गीतिकविताहरूको संरचना	३२
३.१.१ बादलको घुम्टोभिन्नका गीतिकविताहरूको भाव तथा विषयवस्तु	३३
३.१.१.१ प्रणय भाव	३४
३.१.१.२ मानवतावादी भाव	३५
३.१.१.३ राष्ट्रिय भाव	३६
३.१.१.४ जन्मभूमिप्रतिको भाव	३६
३.१.१.५ निराशावादी भाव	३७
३.१.१.६ नीतिशिक्षाका भाव	३७
३.१.१.७ शान्तिका चाहनाका भाव	३७
३.१.१.८ विसङ्गतिका भाव	३८
३.१.१.९ प्रकृति भाव	३८
३.१.१.१० समाजसेवा भाव	३९
३.२ बादलको घुम्टोभिन्नका गीतिकविताहरूको कल्पना	३९
३.३ बादलको घुम्टोभिन्नका गीतिकविताहरूमा सङ्गीत	४३
३.४ बादलको घुम्टोभिन्नका गीतिकविताहरूमा बिम्ब तथा प्रतीक र अलङ्कार योजना	४९
३.५ बादलको घुम्टोभिन्नका गीतिकविताहरूको भाषाशैली	५४

चौथो परिच्छेद

देवकुमारी थापाको व्यक्तित्व र कृति विश्लेषणको विश्लेषण	५६-६७
४.१ देवकुमारी थापाको व्यक्तित्व र कृति विश्लेषणमा प्रयुक्त विषयवस्तु	५६
४.२ देवकुमारी थापाको व्यक्तित्व र कृति विश्लेषणमा प्रयुक्त भाषाशैली	६६

पाँचौं परिच्छेद

साहित्यमा नारायणी अञ्चलका नारी हस्ताक्षरहरू	६८-९२
५.१ साहित्यमा नारायणी अञ्चलका नारी हस्ताक्षरहरूमा प्रयुक्त विषयवस्तु	६८
५.२ साहित्यमा नारायणी अञ्चलका नारी हस्ताक्षरहरूमा प्रयुक्त भाषाशैली	९२

छैटौं परिच्छेद

केही कृति : आफ्नै दृष्टिको विश्लेषण	९३-१२९
६.१ केही कृति : आफ्नै दृष्टिको विश्लेषणमा प्रयुक्त विषयवस्तु	९३
६.२ केही कृति : आफ्नै दृष्टिमा प्रयुक्त भाषाशैली	१२८

सातौं परिच्छेद

पत्रपत्रिकामा प्रकाशित लेखहरू	१३०-१४१
७.१ नयाँ-सडकको गीतसङ्ग्रहको भावभूमिमा विकलका नारीपात्रको विवेचना	१३०
७.२ हाम्रो संस्कृति एक विचरणको विवेचना	१३२
७.३ विवेकको विवेचना	१३३
७.४ मेरो मानसपटलमा महाकाली एक संस्मरणको विवेचना	१३४
७.५ चित्रकलामा महिला संलग्नताको विवेचना	१३४
७.६ वनसम्पदाको विकासमा ग्रामीण महिलाको भूमिकाको विवेचना	१३७
७.७ नारी र समाज लेखको विवेचना	१३८
७.८ कलामन्दिर, म र मेरो अनुभूतिको विवेचना	१३९
७.९ गीतहरू मैले आत्मसन्तुष्टिका लागि लेखेकी हुँको विवेचना	१४०

आठौं परिच्छेद

उपसंहार	१४२-१४३
सन्दर्भसामग्रीसूची	
परिशिष्ट भाग	

अप्र.शो.	- अप्रकाशित शोधपत्र
आई. ए.	- इन्टर मिडियट आर्टस्
आई.एन्.जि.ओ.	- इन्टरनेसनल नन गभरमेन्ट अर्गनाइजेसन
ई.सं.	- इस्वीसंवत्
एम्.ए.	- मास्टर अफ आर्ट्स
एन्. जि.ओ	- नन् गभरमेन्ट अर्गनाइजेसन
एस्. एल्.सी.	- स्कुल लिभिड सर्टिफिकेट
क्र.सं.	- क्रमसङ्ख्या
गा.वि.स.	- गाउँ विकास समिति
चौ.सं.	- चौथो संस्करण
छै. सं	- छैटौँ संस्करण
दो.सं.	- दोस्रो संस्करण
डा.	- डाक्टर
त्रि.वि.	- त्रिभुवन विश्वविद्यालय
ने.रा.प्र.प्रं	- नेपाल राजकीय प्रज्ञा-प्रतिष्ठान
नं.	(नम्बर
मा.वि.	- माध्यमिक विद्यालय
वि.सं.	- विक्रम सम्वत्
पृ.	- पृष्ठ
प्रा.	- प्रकाशक
प्रा.लि.	- प्राइभेट लिमिटेड
पृ.	- पृष्ठसङ्ख्या
सम्पा.	- सम्पादक
स्व.	- स्वर्गीय
स्व.वि.यू.	- स्वतन्त्र विद्यार्थी युनियन